

door Liesbeth Koenen

Halve-eeuwfeest voor de Sociaal-Wetenschappelijke Raad

Maakbaarheidsjaren

Al hebben ze nog steeds de naam vaak met dingen te komen die ‘iedereen toch wel weet’, de sociale wetenschappen zijn intussen de bepalende factor achter ongeveer elke beleidsmaatregel. Dat was wel anders toen de KNAW vijftig jaar geleden de Sociaal-Wetenschappelijke Raad oprichtte. Oud-raadslid en lustrumspreker Paul Schnabel over de maakbaarheidsgedachte, het Heinsbroeksyndroom en de SWR als grote leerschool.

‘Nee, barretje Hilton bestaat allang niet meer’, lacht Paul Schnabel. Goed, het is dus gewoon de bar van het Amsterdamse Hiltonhotel waar Schnabel graag afspreekt bij een kop thee en een mini-stroopwafeltje. Op zondagmiddag, tussen twee andere afspraken door. Aanleiding voor een gesprek met de drukbezette, maar altijd beschikbare directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau, is het vijftigjarig bestaan van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad van de KNAW. Die dient politiek en wetenschap nu al een halve eeuw gevraagd en ongevraagd van advies, inventariseert, evalueert en kijkt vooruit – en bestrijkt daarbij alle gedrags- en maatschappijwetenschappen: van antropologie en economie via psychologie en sociologie tot planologie en politicologie.

‘Alles wat u altijd al dacht te weten....
... is dus niet waar.’

De socioloog en Utrechtse universiteitshoogleraar Schnabel (1948) maakte er jarenlang deel van uit, en vervult een dubbelrol bij het feestelijke lustrum, dat onder de motto-achtige titel ‘Sociale wetenschappen: stille kracht, sterke macht’ op 1 juli in het Trippenhuys gevierd wordt. Hij is ’s ochtends referent bij een van de workshops die onderzoekers en beleidsmakers met elkaar in debat moeten brengen, en houdt ’s middags een presentatie onder de noemer ‘Alles wat u altijd al dacht te weten....’.

Boven zijn thee vult Schnabel meteen aan: ‘... is dus niet waar.’ Een gevoelig punt onder sociale wetenschappers. Bij de uitkomsten van hun onderzoek is de reactie bovengemiddeld vaak ‘dat wist ik al’ of ‘ja, hèhè’. Of nog erger: men denkt prima te weten hoe het zit, terwijl onderzoek toch echt iets anders laat zien. Schnabel heeft wel een paar vaak gehoorde voorbeelden paraat: ‘De bevolking

Paul Schnabel, foto Chris Pennarts/HH

krimpt. Over twintig jaar is iedereen moslim. En Nederland is heel hard aan het vergrijzen.'

Allemaal niet waar dus. Over die vergrijzing zegt hij: 'Internationaal bekeken lopen we juist achter. In Duitsland, Spanje, Italië, Zwitserland is nu al twintig procent van de bevolking boven de 65. Dat gebeurt bij ons pas na 2020. En er is ook minder reden je daar grote zorgen over te maken. We hebben hier een betere pensioenvoorziening dan waar ook.'

stellig

Voor een relativerend geluid kun je bij Schnabel meestal goed terecht. Maar over de sociale wetenschappen als 'stille kracht, grote macht' zegt hij stellig: 'Elke beleidsnota wordt met onderzoek begeleid. Hoeveel is er van dit, hoeveel van dat, stijgt het, neemt het af, wat gebeurt er in het buitenland? Dat is echt standaard. *Du moment* dat bijvoorbeeld de discussie over de Glenn Mills-scholen opflakert, is onderzoek de bepalende factor. Dat maakt uit of de daar gebruikte aanpak van probleemjongeren als een goede oplossing wordt beschouwd. Of neem de integratie. Alle gegevens daarover komen uit onderzoek. Blijkt een groot deel van de Turken en Marokkanen hun bruiden te importeren uit de immigratielanden dan wordt de wet veranderd. Het is zo vanzelfsprekend geworden dat je het je nauwelijks meer realiseert.'

Dat was in de begintijd van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad wel anders. De stormachtige groei van de sociale wetenschappen moest in feite nog beginnen. Zo kregen de Vrije Universiteit in Amsterdam en de universiteiten van Utrecht en Groningen pas in de jaren 1963 en 1964 een faculteit Sociale Wetenschappen. In 1960 had minder dan zeventien procent van alle academici een graad in ofwel een letterenstudie ofwel de sociale wetenschappen. Dat waren bij elkaar niet meer dan 11.500 Nederlanders. Niet gek dus dat de Sociaal-Wetenschappelijke Raad het eerste decennium van haar bestaan ook de infrastructuur voor het sociaal-wetenschappelijk onderzoek in Nederland sterk stimuleerde. Dat en nog veel meer valt althans te lezen in de korte geschiedenis van de Raad (SWR in de wandeling), die historicus Bram Mellink onder de kop 'Kennissen en kennissen' maakte voor de 1 juli te verschijnen lustrumbundel.

De SWR, die de eerste KNAW-adviesraad zou worden, was in feite een antwoord op ZWO, stelt hij. De Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek, die we inmiddels kennen als NWO (de term 'zuiver' werd in 1988 geschrapt), was in 1950 opgericht. Met als

doel een aanzienlijk deel van het geld voor wetenschappelijk onderzoek te verdelen. Dat viel niet bij iedereen goed. Een Akademielid meende indertijd dat de KNAW in een ivoren toren gedreven werd. Tegen haar wil, wel te verstaan, want in de naoorlogse jaren wilden de leden juist graag een Akademie met meer invloed. Maar deze slag werd verloren, en daar ligt dus de kiem van de nog altijd bestaande lichte onderhuidse strijd tussen de twee organisaties.

De instelling van adviesraden, die een zekere onafhankelijkheid ten opzichte van de Akademie zouden krijgen, moest voor een beetje tegenwicht gaan zorgen, en de stem van de wetenschap luid en duidelijk laten klinken in beleidskringen. Dat de keus als eerste viel op de nog zo jonge sociale wetenschappen, is niet zo vreemd als het misschien lijkt. De Akademie begreep dat ze belangrijk gingen worden. En de overheid was zelf al op zoek naar het type gegevens dat de sociale wetenschappen leveren. Eigenlijk ging het direct al om dezelfde zaken als nu, zij het dat de bewoordingen van toen een hedendaags publiek snel zullen doen glimlachen. Zo vertelt Mellink in zijn geschiedenis over een onderzoek naar 'de mentaliteit der zgn. massageugd', dat in 1953 een negenhonderd pagina's tellend rapport opleverde met veel aandacht voor de 'verwilderde' toestand van de naoorlogse jeugd.

laatste zetje

Toch ging de totstandkoming van de beoogde Sociaal-Wetenschappelijke Raad in die jaren vijftig niet zonder slag of stoot, en moest uiteindelijk het laatste zetje komen van Marga Klompé, de eerste vrouwelijke minister die Nederland ooit had. Volgens hoogleraar geschiedenis Klaas van

Je kunt je achteraf afvragen waarop vooroorlogse kabinetten hun beleid baseerden

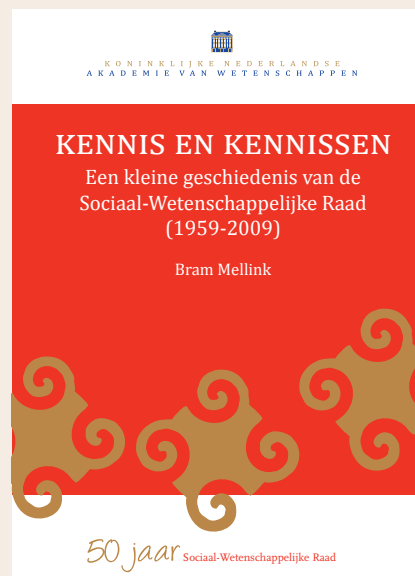
Berkel, de huisbiograaf van de Akademie die druk deed is met het tweede deel van zijn KNAW-geschiedenis, haalde Klompé de minister van Onderwijs over om de benodigde middelen vrij te maken. Zelf was ze minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, een post waar ze zich moest bewijzen, en die wel wat wetenschappelijke ondersteuning kon gebruiken. CRM zou ook heel wat onderzoek genereren.

Je kunt je achteraf afvragen waarop vooroorlogse kabinetten hun beleid baseerden (Schnabel: 'Wetenschappelijk

Sociale wetenschappen: stille kracht, sterke macht is de titel van de lustrumconferentie van de SWR, op woensdag 1 juli in het Trippenhuis in Amsterdam. 's Ochtends zijn er workshops met onderzoekers en beleidsmakers over actuele thema's. 's Middags staat er een lezing van Paul Schnabel over clichés en misvattingen over de sociale wetenschappen op het programma en een debat over de rol van sociale wetenschappen in de samenleving, met Wim van de Donk (voorzitter WRR) en André van Es (DG Bestuur en Koninkrijksrelaties ministerie van Binnenlandse Zaken). Alexander Rinnooy Kan, Job Cohen en Coen Teulings doen daaraan via een film mee. Meer informatie en aanmelden via <http://www.knaw.nl/swr>

Historicus Bram Mellink schreef over vijftig jaar SWR het boek *Kennis en kennissen. Een kleine geschiedenis van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad 1959-2009*. Dat laat zien hoe die adviesraad, ondanks haar beperkte omvang, in elk tijdsgewricht een rol van betekenis heeft gespeeld voor de sociale wetenschappen. De soms lastige relatie tussen sociale wetenschappen en overheid is een van de rode draden in het boek; de uitwisseling van gedachten tussen SWR-leden uit verschillende disciplines een andere.

Kennis en kennissen is vanaf 1 juli gratis te verkrijgen via www.knaw.nl (bij publicaties).

onderzoek in de sociale sfeer kwam pas op gang bij de inrichting van de IJsselmeerpolders'), maar daarna ging het hard met de onderzoeksinstituten en adviesorganen. 'Het Centraal Planbureau is het oudste,' vertelt Schnabel. 'Dat is uit 1945, en stond toen onder leiding van de beroemde econoom Jan Tinbergen, die later nog de Nobelprijs kreeg. Het land lag in puin, en men wilde de zaken centraal regelen. Maar al snel kwam het besef dat er meer dan een planeconomie nodig was. De jaren zestig, de maakbaarheidsjaren, openden de discussie over een centrale raad voor de planning van van alles. Dat is tenslotte, maar dan als adviseur voor de lange termijn, de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid geworden, met daarnaast het Sociaal en Cultureel Planbureau dat de vinger aan de pols van de samenleving moest houden.'

welzijn en geluk

Dat SCP begon in 1973, maar heeft vooral sinds Schnabel er in 1998 directeur werd aan bekendheid en 'smoel gewonnen. 'Dat was ook een beetje mijn opdracht,' zegt Schnabel luchtig, 'het onderzoek zelf was al prima'. Maakbaarheid is ondertussen als thema nooit meer verdwenen – maar wel veranderd. 'Van maakbare samenleving naar maakbare mens' heet de workshop op het SWR-lustrum waarbij Schnabel referent zal zijn. Hij veert ervan op: 'In de jaren zestig en zeventig had je de positieve maakbaarheid. De overheid kon de mensen welzijn en geluk brengen. Je had toen ook al die opvoedsidealen van

nurture boven *nature*. Daar zijn wel steeds meer barstjes in gekomen. Wat je ook probeert als ouder, 95 procent van de meisjes wil met poppen spelen, 95 procent van de jongens met auto's. Dat gaat vanzelf.'

'Maar inmiddels zijn we van die positieve maakbaarheid omgeslagen naar een negatieve. We zoeken het in verbieden, straffen, streng optreden, hard aanpakken. Waarbij opvalt dat dat vooral voor anderen moet gelden. Die moeten strenger opvoeden, zich beter gedragen. Het is het Heinsbroeksyndroom, de LPF-minister van 'anderen moeten zich aan de regels houden, maar ik bepaal zelf wel hoe hard ik rij in mijn Bentley.' Hij lacht, maar gaat serieus verder: 'Er is op het moment een sterke behoefte de ruimte in te perken. Dat is echt een omslag na dertig, veertig jaar zoeken naar ruimte, voor jezelf en voor de ander. Dat hebben we te slordig gedaan, we zijn er te ver in gegaan. De politie is nu bijvoorbeeld zo getraind op niet agressief worden, de-escaleren, niet ingaan op beledigende opmerkingen, enzovoort, dat ze te veel op maatschappelijk werkers zijn gaan lijken. Dat vinden ze zelf ook, dus verschuift de aandacht weer meer naar boeven vangen en de openbare orde.'

verlaten idealen

'We veranderen zelf natuurlijk voortdurend. Allerlei idealen verlaten we. Neem de sociale zekerheid: een mooi, maar ook ontmoedigend systeem. Mensen gingen niet meer aan de slag als vrijwillig als ze geen baan hadden.

En bewust baanloos werden ze ook niet gelukkig, werkloosheid is zó slecht voor je. Of neem de individualiseringstrend. Ik vraag het mijn eerstejaars studenten altijd, laat ze hun hand opsteken: Wie is er nog genoemd naar een opa of oma? Dat zijn er steeds minder. Geen eigen

‘De SP en de PVV zijn de moderne conservatieven’

kamer thuis zie je alleen nog bij allochtonen, en het aantal kinderen met thuis een eigen badkamer stijgt elk jaar. Op het gebied van vrouwenemancipatie is er, ook vanuit de overheid gestuurd, heel veel gebeurd sinds de jaren zestig. 85 procent van de Nederlanders was er toen tegen dat een moeder zou werken, nu is dat vijftien procent. Nog veel eigenlijk.’

‘Je ziet nu wel een overreactie op wat er *niet* goed gegaan is. Dan krijg je in de politiek aan de ene kant de SP, die de sociale zekerheden van de jaren zestig wil bewaren, en aan de andere kant de nationalistische PVV. Beide anti-Europees. Maar bij de PVV zie je ook de angst voor het verlies van de vrijheden van de jaren zestig. Wilders ziet de moslims als de vijanden van het moderne, vrije leven. SP en PVV zijn de moderne conservatieven, ze zien de verworvenheden van de twintigste eeuw bedreigd. Daartegenover heb je dan de regenten, de linkse doctorandussen, die de mensen nog eens komen uitleggen wat het juiste standpunt is. Mensen accepteren dat niet meer.’

tegen de stroom

Tot zover Schnabels ultrakorte analyse van de toestand in het land. Toch nog even terug naar de Sociaal-Wetenschappelijke Raad. Wat is in dat hele woud aan adviesorganen nu de positie of de invloed van die Raad geworden? ‘Ik denk dat veel mensen de SWR niet kennen,’ glimlacht Schnabel, ‘het is geen heel zichtbaar orgaan. Maar zo werkt het ook niet. Verwachten dat dingen vanuit de Raad de voorpagina van de krant halen, is niet realistisch. Het maatschappelijk nut is heel lastig te meten. Maar er komen echt hele goede adviezen uit. Onafhankelijk, vaak ook tegen de stroom in. De SWR pleitte er bijvoorbeeld voor het Nederlands als wetenschapstaal mee te laten blijven draaien. Ze waarschuwen om niet alleen op de bèta-ma- nier naar onderzoek te kijken. Je kunt bij de sociale wetenschappen namelijk niet goed dezelfde rangorde maken.’

‘Dat zijn standpunten waarmee ze ook bij de universiteiten komen: pas een beetje op is de boodschap. *Judging research on its merits* was een uitstekend, gedegen rapport. De hoofdstroom is nu zo sterk: hoe internationaal publiceer je? Welke internationale tijdschriften citeren je? Maar sociale wetenschappen moeten zich ook op de samenleving en de eigen overheid blijven richten.

open en vrij

Zelf heeft Schnabel in elk geval goede herinneringen aan zijn acht jaren bij de Sociaal-Wetenschappelijke Raad: ‘Het was erg leuk om te doen. In de praktijk werkt het als een interdisciplinaire ontmoetingsplaats. Die zijn er verder niet veel meer. Sociologen, psychologen, juristen, historici, ze werken zonder elkaar nog te kennen, maar ze zitten wel samen in die Raad. Met zijn 25-en, en niemand met een mandaat. Het is een opheffing van de scheidslijnen, op een hoog niveau. Een aantal keer per jaar ga je naar

Elk jaar hebben meer kinderen thuis hun eigen badkamer

een hotel. Het begint met de avondbijeenkomst op vrijdag, lezingen en discussies, en dat gaat zaterdag tot de middag door.’

‘Het is een clubje, maar tegelijk is het een grote leerschool, waar je prominenten leert kennen, contacten opdoet. Ik werd ervoor gevraagd toen ik directeur van het SCP was geworden. Het is allemaal heel vrij en open en tegelijkertijd soms heel vertrouwelijk. Dat merk je ook bij sommige actualiteiten. Ik herinner me een toelichting op het Srebrenica-rapport van Hans Blom, toen NIOD-directeur. Ook in de Fortuynperiode werd heel open en vrij gepraat over de stand van zaken in Nederland.’

Dat is nou een aardig beeld dat Schnabel schetst. Want wat meldt het verslag van de allereerste plenaire vergadering (die overigens pas in april 1961 werd gehouden)? Dat er sprake was geweest van ‘een openheid voor de andere wetenschappen en een bereidheid tot geven, tot leren en tot samenwerking’. Iets dat de vijftien aanwezige onderzoekers dankbaar had gestemd.